

ФІЛАСОФІЯ І САЦЫЯЛОГІЯ

УДК 316.42: 316.648.42 (100)

Т. І. АДУЛА

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫ КАПІТАЛ У ДЫНАМІЦЫ ГРАМАДСТВА ХХІ СТАГОДДЗЯ

Інстытут філасофіі НАН Беларусі, Мінск, Беларусь, e-mail: tadoul@mail.ru

Выделены и конкретизированы в содержательном плане базовые понятия, позволяющие на философско-теоретическом уровне исследовать состояние и динамику национального интеллекта, – «человеческий капитал», «интеллектуальный капитал», «уровень развития интеллектуального капитала», «степень включенности интеллектуального капитала в хозяйственную и духовную жизнь общества» и др.; определены структурные элементы интеллектуального капитала; раскрыты характер и динамика взаимосвязи человеческого капитала и интеллектуального капитала; выяснена специфика влияния различных внешних и внутренних, объективных и субъективных факторов на формирование интеллектуального капитала; представлена перспектива интеллектуального капитала Беларуси в контексте глобализации и регионализации и социального проекта «постэкономического общества», что позволило по-новому рассмотреть вопрос о субъектах интеллектуального капитала и его национальной принадлежности; обоснованы сценарии экономического развития Республики Беларусь в контексте динамики национального интеллектуального капитала.

Ключевые слова: социальная динамика, человеческий капитал, интеллектуальный капитал, уровень развития интеллектуального капитала, степень включенности интеллектуального капитала в хозяйственную и духовную жизнь общества, наука, глобализация, регионализация.

T. I. ADOULO

INTELLECTUAL CAPITAL IN THE SOCIAL DYNAMICS OF THE SOCIETY IN THE 21st CENTURY

*National Academy of Sciences of Belarus, Institute of Philosophy, Minsk, Belarus,
e-mail: tadoul@mail.ru*

There have been identified and specified the following basic concepts that help to study the state and dynamics of the intelligence of nations at the philosophical and theoretical level: “human capital”, “intellectual capital”, “level of development of intellectual capital”, “degree of involvement of intellectual capital into the economic and spiritual life of society”, etc. There have been determined the structural elements of intellectual capital; revealed the nature and dynamics of relations between human capital and intellectual capital; identified the specifics of the effect of different internal and external, objective and subjective factors on the formation of intellectual capital. There has been represented a perspective of intellectual capital of Belarus in the context of globalization and regionalization and the social project of “post-economic society”, which helped to review the issue on intellectual capital subjects and its national origin. There have been also justified the scenarios of economic development of Belarus in the context of dynamics of the national intellectual capital.

Keywords: social dynamics, human capital, intellectual capital, level of development of intellectual capital, degree of involvement of intellectual capital into the economic and spiritual life of society, science, globalization, regionalization.

Праблема чалавечага капіталу і, у асаблівасці, інтэлектуальнага капіталу ўсё ў большай ступені выклікае цікавасць тэарэтыкаў (навукоўцаў) і практыкаў – кіраўнікоў рознага рангу. Гэта не выпадкова. Перспектывы паступальнага руху нашага стагоддзя ў параўнанні з папярэднім стагоддзем у значна большай ступені будуць вызначацца не матэрыяльнымі, а інтэлектуальнымі рэсурсамі. Менавіта таму большасць краін свету з кожным годам павялічваюць свае расходы на навукова-даследчыя і доследна-канструктарскія распрацоўкі (НДДКР). Сусветныя валавыя расходы на НДДКР ужо дасягнулі астранамічнай лічбы – у 2013 годзе яны склалі 1478 млрд дол.

© Адула Т. І., 2016

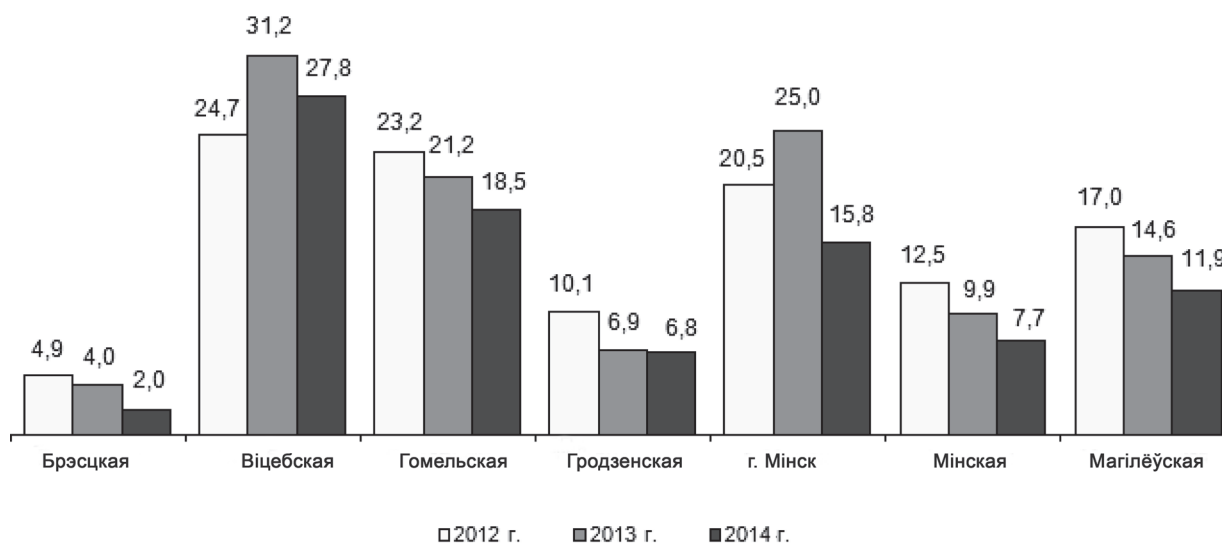
Напрыклад, ЗША толькі за адзін год на гэтыя мэты затрацілі 396,7 млрд дол. Колькасць навуковых даследчыкаў таксама значна павялічылася і дасягнула ў сусвеце ў 2013 годзе 7 758,9 тыс. чалавек [1, с. 8–17].

Як і іншыя краіны, Рэспубліка Беларусь сваю будучыню звязвае з развіццём навукі і інтэлекту. Аднак перавод нацыянальнай эканомікі на інавацыйны шлях развіцця на справе аказаўся не такім простым, як уяўлялася раней. Пакуль зроблены толькі першыя крокі ў гэтым кірунку, і наша краіна па-ранейшаму значна адстае ад вядучых краін свету не толькі ў тэхналагічным плане, але і па іншых найважнейшых паказчыках сучаснага вытворчага працэсу – энергазатратнасці і матэрыялаёмістасці вырабленай прадукцыі, прадукцыйнасці працы і г. д. Але асабліва востра паўстала пытанне навуковага забеспячэння і вытворчасці інавацыйнай прадукцыі. У 2014 годзе ўдзельная вага інавацыйнай прадукцыі ў агульным аб’ёме адгружанай прадукцыі арганізацыямі прамысловасці складала: па Гродзенскай вобласці – 6,8%, Мінскай – 7,7%, Магілёўскай – 11,9%. Па Брэсцкай вобласці гэты паказчык склаў толькі 2,0%. Лепш па гэтым паказчыку выглядалі Гомельская і Віцебская вобласці (адпаведна 18,5% і 27,8%). Інавацыйная прадукцыя ў агульным аб’ёме адгружанай прадукцыі горадам Мінскам дасягнула ў 2014 годзе 15,8% [2]. Але як негатыўную тэндэнцыю адзначым тое, што доля вырабленай у 2014 годзе інавацыйнай прадукцыі знізілася ў параўнанні з 2012 і 2013 гадамі (малюнак).

У цэлым, бліжэйшая задача, якую неабходна больш актыўна вырашаць, – гэта пераход да V і VI тэхналагічных укладаў. У адваротным выпадку прадукцыя нашай прамысловасці і сельскай гаспадаркі апынецца не толькі неканкурэнтаздольнай, але і зусім незапатрабаванай.

Звернемся, аднак, да зыходных паняццяў заяўленай тэмы, паколькі, мяркуючы па літаратуры, адносна іх выказваюцца розныя і, часам, даволі спрэчныя меркаванні. «Чалавечы капітал» (ЧК) – адно з фундаментальных паняццяў сучаснай эканамічнай літаратуры. Пад чалавечым капіталам варта разумець народанасельніцтва рэгіёна, дзяржавы, кантынента, зямнога шара, якое выступае ў якасці суб’екта вытворчага працэсу (матэрыяльнага і духоўнага) і расцэньваецца менавіта з гэтай пазіцыі. У дадзеным выпадку найважнейшым крытэрыем ацэнкі якасці народанасельніцтва выступаюць яго працаздольнасць – наяўнасць высокакваліфікаваных, дысцыплінаваных і адказных спецыялістаў ва ўсіх абласцях вытворчага працэсу, адпаведныя сучасным патрабаванням яго тэхнічная і тэхналагічная складнікі і іншыя фактары, якія непасрэдна ўплываюць на канчатковыя вынікі працы.

«Інтэлектуальны капітал» (ІК) у параўнанні з «чалавечым капіталам» – больш вузкае па аб’ёме, але пры гэтым больш ёмістае па сваім змесце паняцце. Інтэлектуальны капітал можна разглядаць у некалькіх аспектах. Па-першае, як важнейшы сегмент чалавечага капіталу, які ва-

Удзельная вага адгружанай інавацыйнай прадукцыі ў агульным аб’ёме адгружанай прадукцыі арганізацыямі прамысловасці па абласцях і г. Мінску (крыніца: Нацыянальны статыстычны камітэт Рэспублікі Беларусь [2])

лодае здольнасцю ствараць навуковыя ідэі і аб'ектываваць іх, г. зн. матэрыялізаваць, укараняць іх у навукаёмістую прадукцыю. Па-другое, як якасную характарыстыку ўсяго чалавечага капіталу. Па-трэцяе, як усю духоўную сферу рэгіёна, нацыі, дзяржавы, сусветнай супольнасці на працягу іх гістарычнага існавання.

У працэсе разгляду ІК варта вылучыць два арганічна звязаныя яго складнікі – інтэлектуальны і духоўны. Не ўдаючыся ў дэталі гэтага пытання, спашлюся на меркаванне вядомага расійскага філосафа У. Ж. Келле. Вучоны лічыць, што інтэлект (розум) накіраваны ў першую чаргу на спасціжэнне сутнасці аб'екта, у якасці якога выступае прырода. Тут маюць месца суб'ект-аб'ектныя адносіны. Праўда, варта заўважыць, што ў якасці аб'екта пазнання выступаюць і сам чалавек, і грамадства. Духоўнае ж звязваецца даследчыкам з суб'ект-суб'ектнымі адносінамі. «Калі інтэлект скіраваны на пазнанне свету і адаптацыю да яго або на яго пераўтварэнне ў адпаведнасці са здабытымі ведамі і грамадскімі інтарэсамі, то духоўнае, – адзначае У. Ж. Келле, – увасабляе ўсведамленне чалавекам сябе як думачага і дзеючага суб'екта, які жыве ў грамадстве, але які мае свой унутраны свет, які валодае свабодай волі і таму адказнага перад сабой і перад людзьмі (для людзей рэлігійных – і перад Богам). Калі вынікамі інтэлектуальнай дзейнасці з'яўляюцца навука, эмпірычныя веды рэчаіснасці, усё створанае на аснове гэтых ведаў, то духоўны пачатак увасабляецца ў разнастайных філасофскіх поглядах, рэлігійных паданнях, эстэтычных ідэалах, маральных каштоўнасцях і нормах» [3, с. 12].

Узровень развіцця ІК звычайна «замяраюць» з дапамогай такіх паказчыкаў, як колькасць асоб з вышэйшай і сярэдняй спецыяльнай адукацыяй, колькасць аспірантаў і дактарантаў на 1000 жыхароў дзяржавы, колькасць асоб, занятых навукова-даследчымі распрацоўкамі і інш. Але ўсё ж такі галоўным яго паказчыкам з'яўляецца, на маю думку, колькасць навуковых адкрыццяў, вынаходак, створаных навукаёмістых тэхналогій, новых узораў прадукцыі. *Ступень уключанасці* ІК у рэальнае жыццё канкрэтнай дзяржавы вызначаецца навукаёмістасцю валавога ўнутранага прадукту (ВУП). *Актуальны (рэальны) інтэлектуальны складнік грамадства* – гэта ўзровень развіцця і ступень уключанасці інтэлектуальнага капіталу ў рэальнае жыццё соцыуму – калектыву, рэгіёна, дзяржавы, сусветнай супольнасці ў цэлым. *Патэнцыяльны інтэлектуальны складнік грамадства* ёсць не што іншае, як тыя яго духоўна-культурныя патэнцыі, якія здольныя развівацца і пры адпаведных умовах ператварыцца ў ІК, г. зн. з існавання ў форме магчымасці стаць рэчаіснасцю, з не-быцця стаць быццём.

Характарызуючы інтэлектуальны капітал, прытрымліваюся пазіцыі сацыяльнага рэалізму ў працэсе трактоўкі грамадства – зыходжу з прызнання таго, што грамадства не зводзіцца да сумы асобных індывідаў, а ўяўляе сабой якасна новае сацыяльнае ўтварэнне. Такім чынам, і інтэлектуальны капітал – гэта зусім не сума інтэлекту асобных грамадзян, хоць гэтыя разрозненыя інтэлекты, у канчатковым рахунку, і выступаюць у якасці яго анталагічнай падставы. Інтэлектуальны капітал – гэта розум рэгіёна, нацыі, дзяржавы, усяго чалавецтва, які выступае ў надындывідуальным выглядзе і існуе ў розных формах грамадскай свядомасці, пачынаючы з навукі і заканчваючы мастацтвам, а таксама ў выглядзе аб'ектываванага духу – канкрэтных вынікаў розуму, уключаных у створаныя чалавекам матэрыяльныя аб'екты. На апошнія хацелася б звярнуць асаблівую ўвагу. Многія даследчыкі інтэлектуальны капітал зводзяць толькі да ідэй – прадуктаў разумовай дзейнасці чалавека. Безумоўна, ідэі – найважнейшы структурны элемент інтэлектуальнага капіталу. Але калі ідэі не аб'ектываваныя, не ўвасобленыя ў жыццё, яны застаюцца толькі патэнцыяй, толькі магчымасцю, якая не стала рэчаіснасцю.

Па сваёй структуры інтэлектуальны капітал складаецца з розных элементаў, ці пластоў. Найважнейшымі структурнымі элементамі ІК з'яўляюцца: *веды ў канкрэтнай галіне* (высокая прафесійная культура); *культура мыслення*, якая ўвабрала ў сябе дыялектыку, лагічнае і гістарычнае, канкрэтнае і абстрактнае і многія іншыя выпрацаваныя чалавецтвам метады і прынцыпы спасціжэння сутнасці прыроднага і сацыяльнага быцця; *сацыяльныя веды*, якія дазваляюць прагназаваць ход гісторыі, планаваць свае дзеянні, сувымяраць іх з магчымымі вынікамі; *экалагічныя веды і экалагічная культура*, што важна ў плане захавання навакольнага асяроддзя; *прававая, маральная і эстэтычная культура* як важнейшыя рэгулятары грамадскага

жыцца; *псіхалагічныя веды*, якія спрыяюць на навуковым узроўні арганізоўваць вытворчы працэс, ствараць здаровы маральны клімат у працоўным калектыве; *гістарычныя веды* як кампанент нацыянальнай стратэгіі і адзін з інструментаў яе распрацоўкі і інш. Фундаментальны пласт інтэлектуальнага капіталу, або, дакладней сказаць, яго аснова, – гэта сегмент навукі, які ўяўляе сабой вышэйшую форму праявы чалавечага розуму, адну з гістарычных формаў чалавечай дзейнасці, вынікам якой з’яўляецца дынамічная сістэма ведаў аб прыроднай і сацыяльнай рэчаіснасці.

Хацелася б падкрэсліць асаблівы статус сацыяльных ведаў – найважнейшага элемента (пласта) ІК. Прычым сацыяльныя веды павінны выбудоўвацца і грунтавацца не толькі на філасофскім, сацыялагічным, гістарычным, але і на прыродазнаўчым матэрыяле. Яшчэ ў пазамінулым стагоддзі рускі мысліцель Д. І. Пісараў, аддаючы належнае фундаментальнасці сацыялагічнага вучэння А. Конта, адзначаў: «Што чалавечыя грамадствы жывуць і развіваюцца па законах, гэта думка далёка не новая; няма таго філосафа ці гісторыка, які не паўтараў бы яе на розныя лады; але няцяжка заўважыць, што амаль ва ўсіх гісторыкаў, якія філасофствуюць, гэтая думка застаецца мёртваю літарай ... Уся іх адукацыя заключаецца ў веданні тых моў, на якіх напісаны летапісы, граматы і розныя іншыя гістарычныя дакументы. Узброіўшыся гэтымі ведамі, яны прама прыступаюць да чытання крыніц і ўслед за тым, зразумела, пачынаюць выкладаць нам пад імем гістарычных законаў свае асабістыя разважанні, больш ці менш дасціпныя, але ніколі не засноўваюцца ні на даследаванні карэнных уласцівасцей чалавечага арганізма, ні на грунтоўнае веданне агульных касмічных законаў. Калі б гісторыкам, якія філасофствуюць, была б якая-небудзь справа да касмічных законаў, да чалавечага арганізма і да рацыянальных метадаў навуковага даследавання, то яны разумелі б вельмі добра, што ім немагчыма абысціся ні без фізіялогіі, ні без хіміі, ні нават без дыферэнцыяльнага вылічэння» [4, с. 341–342].

Інтэлектуальны капітал з’яўляецца нацыянальным здабыткам і асновай інавацыйнага працэсу. Ён фарміруецца ў канкрэтных гістарычных умовах, і на яго развіццё аказваюць уплыў знешнія і ўнутраныя, аб’ектыўныя і суб’ектыўныя фактары. Да *знешніх фактараў*, якія ўздзейнічаюць на ІК, варта аднесці геаграфічную сераду, культурныя і навуковыя сувязі паміж канкрэтнымі дзяржавамі, што склаліся гістарычна, і інш. *Унутраныя фактары*, якія ўплываюць на развіццё ІК, можна падзяліць на аб’ектыўныя і суб’ектыўныя. Да *аб’ектыўных унутраных фактараў* аднесём, перш за ўсё, агульны ўзровень гістарычнага развіцця рэгіёна, дзяржавы. У параўнанні з вядучымі еўрапейскімі краінамі, не кажучы ўжо пра ЗША і Японію, Беларусі даводзіцца ўступаць на інавацыйны шлях з больш нізкай прыступкі. Магчыма, па гэтай прычыне многія нашы эканамісты і прапануюць выбудоўваць «даганяючую эканоміку». Але «даганяючая эканоміка», «даганяючая мадэль» ніколі не выведзе краіну ў лік перадавых дзяржаў. У гэтым плане галоўная задача – нацэліць навукоўцаў і прамыслоўцаў на стварэнне ўласнага навукаёмістага прадукту, прадукту, які не мае аналагаў у свеце. Да аб’ектыўных унутраных фактараў, якія ўплываюць на развіццё ІК, несумненна, варта аднесці ўзровень фінансавання навукі, наяўную вытворчую і тэхналагічную базу, забяспечанасць прадпрыемстваў высокакваліфікаванымі кадрамі. Гэтыя фактары ў Беларусі зусім недастатковыя: унутраныя затраты на навуковыя даследаванні і распрацоўкі склалі ў 2014 годзе толькі 0,52% да ВУП [5, с. 383]. У 2000 годзе яны складалі 0,72% да ВУП [5, с. 383]. Такім чынам, і навукаёмістасць айчыннага ВУП нізкая, і ў тэхналагічным плане Беларусь значна адстае ад вядучых краін свету. З пачатку 1990-х гадоў з краіны з’ехалі за мяжу сотні падрыхтаваных спецыялістаў – навукоўцаў, праграмістаў, інжынераў, дзеячаў культуры. Да суб’ектыўных унутраных фактараў, якія ўплываюць на развіццё ІК, можна аднесці зацікаўленасць дзяржавы і грамадзян у ІК, механізм кіравання навуковай сферай, форму арганізацыі працы ў навукова-даследчых калектывах, спосабы стымулявання працаўнікоў разумовай працы і інш. Не сакрэт, што многія таленавітыя навукоўцы з’ехалі з краін СНД за мяжу не толькі з матэрыяльных прычын, але і таму, што на радзіме яны не знайшлі належнай ацэнкі сваіх напрацовак і іх запатрабаванасці. Да *суб’ектыўных фактараў*, якія ўплываюць на развіццё ІК, можна аднесці таксама прагназаванне эканамічнага і сацыяльнага развіцця асобных рэгіёнаў і краіны ў цэлым. Яно не на належным узроўні. Напрыклад, мы сутыкаемся з разузгадненнем пастаўленай задачы пераводу нацыяналь-

най эканомікі на інавацыйны шлях развіцця і сістэмай падрыхтоўкі кадраў. Так, у распрацаваным і вынесеным на абмеркаванне праекце «Нацыянальная стратэгія ўстойлівага сацыяльна-эканамічнага развіцця Рэспублікі Беларусь на перыяд да 2030 года» зроблена стаўка менавіта «на спецыялізацыю рэспублікі на рынках высокатэхналагічнай прадукцыі – мікраэлектронікі, фатонікі, оптаэлектронікі, святлодыёднай тэхнікі, лазерных тэхналогій, касмічнай тэхнікі, тонкай хіміі, бія- і нанатэхналогій, прадукцыі высокадакладнага машынабудавання» [6]. Як адзначана ў праекце, «гэта свайго роду «драйверы» для пераходу да інавацыйнай эканомікі» [6]. Але для вырашэння падобнай стратэгічнай задачы патрэбны адпаведныя навуковыя кадры. Іх няма, і вышэйшая школа пакуль не арыентавалася на іх падрыхтоўку.

Значнасць ролі ІК у развіцці соцыуму не патрабуе доказу – яна відавочная. Гэта аксіёма. Таму дзейнасць аналітыкаў павінна быць зарыентавана не на доказ важнасці і значнасці ІК у сучасную гістарычную эпоху, а на раскрыццё яго дынамікі, а таксама прагназаванне ходу чалавечай гісторыі, хоць бы на бліжэйшыя дзесяцігоддзі, з улікам тых змен, якія пастаянна адбываюцца ў ІК.

Адно з актуальных пытанняў – гэта пытанне аб тым, у якой ступені адаб'ецца на ІК дэмаграфічны фактар, дэмаграфічныя змены, якія актыўна адбываюцца ў нашу эпоху. Большасць даследчыкаў прыйшлі да высновы аб тым, што ўжо ў бліжэйшыя дзесяцігоддзі чалавечтва (у нашым разуменні ЧК) істотна зменіцца. І з гэтым нельга не пагадзіцца. Перш за ўсё, гэты працэс закране дэмаграфію – значна павялічыцца працягласць жыцця, змяняцца суадносіны працаздольнага і непрацаздольнага насельніцтва і г. д. Поруч з гэтым адбудуцца змены ў характары працы, тэхнічных і тэхналагічных складніках матэрыяльнай вытворчасці. Як гэта адаб'ецца на ІК і на ходзе чалавечай гісторыі?

Асобныя навукоўцы схіляюцца да песімістычнага прагнозу, лічаць, што «імклівае старэнне насельніцтва на Захадзе фактычна аб'ясцэнняе нацыянальны капітал кожнай з развітых краін. Відавочна, што калі на змену пакаленню, якое сыходзіць на пенсію, не прыходзіць больш шматлікае маладое пакаленне спецыялістаў, то доля пажылога насельніцтва будзе расці, а ўзровень чалавечага капіталу – зніжацца» [7, с. 108]. У дадзеным выпадку аўтары цытаванай працы сцвярджаюць аб зніжэнні ўзроўню ІК, паколькі, у адрозненне ад аўтара дадзенага артыкула, пад ЧК яны разумеюць «веды, навывкі, уменні і здольнасці, увасобленыя ў людзях, якія дазваляюць ім ствараць асабісты, сацыяльны і эканамічны дабрабыт» [7, с. 107].

З гэтай высновай можна пагадзіцца, але толькі збольшага. Нават пажылыя людзі здольныя актыўна нарошчваць ІК, генерыраваць новыя навуковыя ідэі. Прыкладаў дастаткова. Нагадаем аб напружанай і прадукцыйнай разумовай працы да канца сваіх дзён такіх пажылых людзей, як І. П. Паўлаў, У. І. Вярнадскі, А. Ф. Лосеў. Па-ранейшаму актыўна вылучаюць новыя ідэі сацыёлаг Д. Бэл, палітэхнолаг З. Бжэзінскі і інш. Таму старэнне насельніцтва ў развітых еўрапейскіх краінах не прывядзе да дэградацыі ІК, хоць такога роду апасенні асобнымі палітыкамі выказваюцца. У параўнанні з праблемай старэння насельніцтва больш важным з'яўляецца пытанне пра механізмы захавання і трансляцыі інтэлектуальнага вопыту ад старэйшых пакаленняў да маладога пакалення даследчыкаў. Такім чынам, варта прызнаць, што барацьба за ІК у XXI стагоддзі стане больш жорсткай у параўнанні з барацьбой за сыравінныя рэсурсы і рынкі збыту прадукцыі, характэрнай для XX стагоддзя, і па гэтай прычыне вядучыя краіны свету прымаюць энергічныя меры для нарошчвання ІК, ствараючы для гэтага ўнутраныя рэзервы, а таксама прыцягваючы ІК з іншых краін свету. Як адзначае акадэмік РАН С. Ю. Глазьеў, «узмацненне ціску на ЕС, Японію і Паўднёвую Карэю вядзецца (ЗША. – Т. А.) з мэтай уцягвання іх у выгадныя для ЗША і закрытыя для Кітая прэферэнцыйныя гандлёвыя рэжымы, а таксама для кантролю над рынкам высокатэхналагічнай прадукцыі з мэтай захавання амерыканскага дамінавання ў стварэнні новых ведаў і распрацоўцы перадавых тэхналогій» [8, с. 7–8]. І тут ужо не гэтак важны ўзрост мысліцеля, вучонага, канструктара, галоўнае – гэта яго інтэлектуальны патэнцыял, назапашаны за многія гады працоўнай дзейнасці багаж ведаў і вопыту, які і становіцца прыцягальным для прамыслоўцаў-практыкаў.

Не менш цікавае пытанне аб прасторавай лакалізацыі ІК у XXI стагоддзі. У працэсе аналізу дынамікі ІК нельга не ўлічваць два працэсы – глабалізацыі і рэгіяналізацыі, якія набіраюць моц

у цяперашні час у сусветным маштабе. Як у гэтым плане будзе выглядаць ІК? Можна меркаваць, што ва ўмовах глабалізацыі, а значыць, ва ўмовах разбурэння ўсякага роду бар'ераў, што аддзяляюць адну дзяржаву ад іншых, свабоднага перамяшчэння тавараў, фінансаў і працоўных рэсурсаў ІК, як і ЧК, не будуць лакалізаваны ў нейкай адной дзяржаве. Хутчэй за ўсё, яны будуць сканцэнтраваны ў развітых дзяржавах і па-ранейшаму абслугоўваць іх інтарэсы. Ядро застанецца ядром, перыферыя – перыферыяй. Пры далейшым развіцці сусветнай супольнасці па другім сцэнарыі – рэгіяналізацыі – ЧК і ІК засяродзяцца ў розных рэгіёнах, якія ў цяперашні час актыўна выбудоўваюцца. У прыватнасці, удзельнікі чацвёртага Міжнароднага навуковага кангрэса «Глабалістыка-2015: глабальнае кіраванне і дыпламатыя ў нестабільным свеце», які праходзіў у Маскве ў кастрычніку 2015 года, аднадушна падтрымалі прапанову рэктара МДУ імя М. В. Ламаносава В. А. Садоўнічага аб стварэнні Асацыяцыі навукова-адукацыйных цэнтраў краін BRICS і ўсталяванні больш грунтоўных навуковых кантактаў паміж навукоўцамі гэтых краін [9]. У гэтай сувязі актуалізуецца пытанне аб нацыянальным статусе ІК. Ці захавецца нацыянальная прыналежнасць ІК? Думаецца, ІК усё ў большай ступені стане набываць інтэрнацыянальны характар. Але гэта зусім не азначае, што ён не ў стане будзе выказваць і абараняць нацыянальныя інтарэсы, працаваць на канкрэтную нацыю. Моцныя дзяржавы, безумоўна, будуць валодаць перавагай у параўнанні са слабымі дзяржавамі пры выкарыстанні ІК, паколькі менавіта яны фарміруюць ТНК, задаюць сусветнай сістэме ў цэлым вектар эканамічнага развіцця. Цалкам зразумела, што яны паспрабуюць прымусіць працаваць і свой, нацыянальны, ІК і ІК іншых краін у інтарэсах уласных дзяржаў.

ІК не толькі забяспечыць прарыў чалавецтва ў неведомых да цяперашняга часу галінах навукі і тэхналогіі, але, хутчэй за ўсё, акажа ўплыў і на існуючыя палітычныя мадэлі. У апошнія гады актыўна абмяркоўваецца мадэль постэканамічнага грамадства. Яе прыхільнікі лічаць, што ІК валодае тэндэнцыяй да індывідуалізацыі (атамізацыі), таму ў перспектыве кожны інтэлектуальна развіты чалавек будзе здольны самастойна распараджацца сваім індывідуальным інтэлектуальным капіталам, і, такім чынам, знікнуць умовы, якія дазваляюць аднаму чалавеку эксплуатаваць іншага чалавека. Праўда, распрацоўшчыкі постэканамічнага грамадства нічога не кажуць пра тыя нацыі і дзяржавы, якія апынуцца на абочыне гісторыі, не здолеўшы своечасова сфарміраваць нацыянальны ІК. Улічваючы гэтую гістарычную перспектыву, прапануецца дзяржаве як інстытуту ўжо ў наш час больш актыўна падтрымліваць інтэлектуальных уласнікаў. І ў гэтым кірунку многае робіцца. Аднак было б недарэчна не сказаць пра тое, што прыхільнікаў канцэпцыі «постэканамічнага грамадства», якое тэарэтычна абгрунтоўвалася У. Л. Іназемцевам ў 1990-я гады [10], не так ужо шмат. Беларускі сацыёлаг С. А. Шавель зусім правільна звяртае ўвагу на змест ключавых тэрмінаў «эканоміка» і «гаспадарка», паколькі, па яго перакананні, «сама ідэя постэканамічнага грамадства становіцца магчымай толькі пры адрозненні зместу гэтых паняццяў, бо калі яны тоесныя, то немагчыма абвергнуць пункт гледжання здаровага сэнсу, згодна з якім грамадства «без эканомікі», «за межамі эканомікі» не больш чым аксюмарон» [11, с. 96].

Яшчэ адно пытанне, на якім варта засяродзіць увагу, – гэта пытанне аб характары і дынаміцы ўзаемасувязі ЧК і ІК. Думаецца, устойлівая сувязь паміж імі, якая існуе ў цяперашні час, паступова будзе аслабляцца. ІК, які расце на базе ЧК, усё больш актыўна стане ўзрастаць на ўласнай базе, у выніку чаго можа ўтварыцца замкнёны сацыяльны пласт мысліцеляў – асаблівага сацыяльнага тыпу асобы. А ў аддаленай перспектыве магчыма нават адчужэнне ІЧ ад ЧК. Стаўшы самастойным суб'ектам, які развіваецца на ўласнай аснове, ІК стане здольным дыктаваць умовы ЧК. Не варта выключыць такія сцэнарыі у аддаленай будучыні.

Як адзначана вышэй, у цяперашні час нароўні з працэсам глабалізацыі набірае сілу альтэрнатыўны працэс у форме рэгіяналізацыі. Таму і для Беларусі важна вызначыцца з рэгіянальным вектарам. Пры ўсіх магчымых геапалітычных сцэнарыях відавочна адно: у адзіночку наша дзяржава не ў стане развіваць ІК і тым больш эфектыўна яго выкарыстоўваць. Можна пазначыць наступныя перспектывыя сцэнарыі далейшага развіцця ІК і нацыянальнай эканомікі:

1. Зрабіць стаўку на навуковую распрацоўку і вытворчасць уласнага канчатковага прадукту – нацыянальных брэндаў у выглядзе ідэальных (тэарэтычных) і матэрыяльных (прамысловых) тавараў, атрыманага шляхам выкарыстання ў асноўным нацыянальнага ІК з частковым прыцягненнем ІК з іншых дзяржаў. Такога роду прадукт Беларусь ужо мае. Гэта велікагрузныя аўтамабілі, беспілотнікі, напрацоўкі ў галіне біятэхналогій, праграмавання і інш. Пазітыў такога сцэнарыя бачыцца ў тым, што ў дадзеным выпадку само прадпрыемства (або дзяржаўныя інстытуты) вызначае від прадукцыі, яе цану, рынкі збыту і г. д. Негатыў жа заключаецца ў тым, што прадпрыемству самому (ці дзяржаўным інстытутам) даводзіцца вырашаць усе пералічаныя вышэй няпростыя задачы, асабліва праблему рэалізацыі прадукцыі, прычым у канкурэнтнай барацьбе з іншымі міжнароднымі суб'ектамі вытворчага працэсу.

2. Увайсці ў сістэму сусветнай вытворчасці шляхам стварэння на базе нацыянальных ІК і навукаёмістых тэхналогій асобных вузлоў, камплектуючых высокатэхналагічных тавараў – розных відаў вылічальнай тэхнікі, касмічных апаратаў і інш. Станоўчы бок дадзенага сцэнарыя ў тым, што такі спосаб вытворчасці з'яўляецца больш надзейным у плане фінансавага забеспячэння навукаёмістай вытворчасці і рэалізацыі атрыманага прадукту.

3. Стаць «зборачным цэхам» вядомых брэндаў сусветных кампаній і суб'ектам іх экспарту ў іншыя краіны. Калі разглядаць дадзеныя сцэнарыі ў плоскасці далейшага актыўнага развіцця нацыянальнага ІК, то толькі першы сцэнарыі у найбольшай ступені адказваў бы вырашэнню гэтай задачы. Мяркуючы па планах і эканамічнай стратэгіі, наша дзяржава мае намер захоўваць і развіваць далей нацыянальную навуку, а таксама ўласныя высокатэхналагічныя прадпрыемствы, якія валодаюць ужо досыць раскручанымі брэндамі, быць зборачным цэхам прадукцыі вядомых міжнародных кампаній і актыўна ўключацца ў сістэму сусветнай вытворчасці шляхам вырабу асобных кампанентаў, вузлоў прадукцыі, што вырабляецца замежнымі кампаніямі.

У заключэнне акрэслім задачы, якія трэба вырашыць у бліжэйшыя гады у галіне нацыянальнага ІК. Да іх ліку можна аднесці наступныя:

1. Перш за ўсё неабходна павялічыць аб'ём фінансавання навукі. Як адзначалася вышэй, у Рэспубліцы Беларусь унутраныя затраты на навуковыя даследаванні і распрацоўкі склалі ў 2014 годзе толькі 0,52% да ВУП [5, с. 383] і знізіліся ў параўнанні з папярэднімі гадамі. У Расіі гэтыя лічбы выглядаюць крыху лепш: у 2012 годзе яны склалі 1,12% да ВУП [12, с. 127]. Але ў параўнанні з развітымі дзяржавамі затраты на навуку ў Беларусі і Расіі выглядаюць даволі сціпла. Напрыклад, у Аўстрыі ў 2012 годзе яны склалі 2,84% да ВУП, Бельгіі – 2,24% да ВУП, Германіі – 2,92% да ВУП, Даніі – 2,98% да ВУП, Ізраілі – 4,9% да ВУП, ЗША – 2,79% да ВУП [12, с. 127–128]. Уласна кажучы, і ВУП нашай дзяржавы не такія вялікі, як у Германіі ці нават той жа Расіі. Не менш важнае пытанне – рацыянальнае выкарыстанне выдзяляемых на навуку сродкаў.

2. Пераадолець негатыўную тэндэнцыю «ўцечкі інтэлекту» за мяжу, а для гэтага стварыць неабходныя ўмовы для працы навукоўцаў на сваёй радзіме.

3. У максімальна сціснутыя тэрміны аднавіць вытворчасць той навукаёмістай прадукцыі, якая была развіта на дастаткова высокім узроўні яшчэ ў рамках СССР. Гэта прыборабудаванне, радыёэлектроніка, вытворчасць абсталявання для касмічных апаратаў.

4. Неабходна дэталёва разабрацца з сістэмай падрыхтоўкі спецыялістаў з вышэйшай адукацыяй і спецыялістаў вышэйшай кваліфікацыі. Па колькасці ВНУ, асоб з вышэйшай адукацыяй, колькасці кандыдатаў і дактароў навук Беларусі абагнала многія дзяржавы. Але якасць многіх дыпламаваных спецыялістаў не на належным узроўні з прычыны нявырашаных праблем, пачынаючы з сярэдняй школы і заканчваючы аспірантурай і дактарантурай.

5. Варта на навуковую аснову перавесці сістэму кіравання ў сферы ІК. Пакуль што яна не працуе на апырэджанне падзей.

6. Развіццё нацыі не ўяўляецца магчымым без вялікай мэты, якая выступае імпульсам сацыяльнай актыўнасці вялікіх мас людзей і асобнага чалавека. Часцей за ўсё мы гаворым сёння пра матэрыяльны дабрабыт, пра неабходнасць эканамічных і сацыяльных пераўтварэнняў для дасягнення менавіта гэтай мэты. Але наколькі адпавядае гэтая, безумоўна, важная, але ў той жа час чыста ўтылітарна-арыентаваная мэта духоўным запытам такой высокай істоты, якой з'яўляецца

Чалавек? Ці не прыніжаем мы тым самым сутнасць чалавека? Як тут не нагадаць развагі старажытных мысліцеляў, многія з якіх даволі крытычна ставіліся да празмернага захаплення матэрыяльнымі дабротамі.

7. Нельга не закрануць і такі аспект ІК, як спосабы выкарыстання яго вынікаў. Інтэлект у асноўным працуе на карысць чалавецтва. Але ён здольны працаваць яму і на шкоду, бо не машына, а сам чалавек стварае самыя дасканалыя прылады для забойства менавіта чалавека. Не іншапланецянін, а чалавек стварае разнастайныя спосабы і схемы рабавання іншых людзей. Задача нацыянальнага ІК – гэта праца на карысць грамадзян. І тут ужо ніяк не абысціся без далучэння да агульнай справы маралі і права – найважнейшых сегментаў індывідуальнай і грамадскай свядомасці. Неабходна больш актыўна ажыццяўляць антрапалагічную экспертызу навуковых праектаў.

8. Поруч з абаронцамі у інтэлектуальнага капіталу ёсць адзін небяспечны праціўнік – гэта вядучыя барацьбу з розумам разнастайныя формы ірацыянальнай свядомасці, якія ў цяперашні час актыўна тыражуюцца і прапагандуюцца. Пра гэта сведчаць літаратура, праграмы тэлебачання, кінапрадукцыя апошніх гадоў. Прэтэнзія ўсякага роду ведзьмакоў, шаманаў, экстрасэнсаў на ролю лекараў і нават навукоўцаў стала штодзённай з’явай. Яшчэ адна небяспека для ІК – «панаванне медыякратаў, г. зн. людзей пасрэдных, пазбаўленых таленту, але якія лічаць сябе элітай грамадства [13, с. 182]. Расійскі філосаф І. А. Гобзаў адзначае, што «ў цяперашні час медыякратызацыя назіраецца ва ўсіх сферах грамадства – у эканоміцы, палітыцы, духоўным жыцці» [13, с. 182].

На аснове сказанага вышэй можна ўпэўнена сцвярджаць, што абарона і далейшае развіццё інтэлекту (розуму) – гэта гарантыя станоўчага развіцця эканомікі і нацыі ў цэлым, і гэтую задачу, несумненна, можна аднесці да стратэгічных задач у галіне нацыянальнай бяспекі.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. UNESCO Science Report: towards 2030 – Executive Summary. – Paris: UNESCO, 2015. – 44 p.
2. Удельный вес отгруженной инновационной продукции в общем объеме отгруженной продукции организациями промышленности по областям и г. Минску // Нац. стат. ком. Респ. Беларусь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/otrasli-statistiki/nauka-i-innovatsii/graficheskii-material-grafiki-diagrammy_20/udelnyi-ves-otgruzhennoi-innovatsionnoi-produktsii-v-obschem-obeme-otgruzhennoi-produktsii-organizatsiyami-promyshlennosti-po-oblastyam-i-g-minsku/. – Дата доступа: 31.01.2016.
3. Келле, В. Ж. Интеллектуальное и духовное начала в культуре / В. Ж. Келле. – М.: ИФРАН, 2011. – 218 с.
4. Писарев, Д. И. Исторические идеи Огюста Конта / Д. И. Писарев // Избранные статьи. – М.: Правда, 1989. – С. 340–504.
5. Республика Беларусь – 2015: стат. ежегодник. – Минск: Нац. стат. ком. Респ. Беларусь, 2015. – 524 с.
6. Национальная стратегия устойчивого социально-экономического развития Республики Беларусь на период до 2030 года: проект [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.economy.gov.by/ru/actproject/act-list/ministerstvo-ekonomiki-vynosit-na-obschestvennoe-obsuzhdenie-proekt-natsionalnoj-strategii-ustojchivogo-sotsialno-ekonomicheskogo-razvitija-respubliki-belarus-na-period-do-2030-goda-nsur-2030_i_0000003115.html. – Дата доступа: 08.12.2014.
7. Гринин, Л. Е. Глобальное старение населения, шестой технологический уклад и мировая финансовая система / Л. Е. Гринин, А. В. Коротаяев // Кондратьевские волны: наследие и современность: ежегодник. – Волгоград: Учитель, 2015. – С. 107–132.
8. Глазьев, С. Ю. О неотложных мерах по укреплению экономической безопасности России и выводу российской экономики на траекторию опережающего развития: докл. / С. Ю. Глазьев. – М.: Ин-т экон. стратегий, Рус. биограф. ин-т, 2015. – 60 с.
9. IV Международный конгресс «Глобалистика» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.vernadsky.ru/news/news/?ELEMENT_ID=538. – Дата доступа: 22.11.2015.
10. Иноземцев, В. Л. За пределами экономического общества. Постиндустриальные теории и постэкономические тенденции в современном мире / В. Л. Иноземцев. – М.: Academia – Наука, 1988. – 614 с.
11. Шавель, С. А. Перспективы развития социума / С. А. Шавель. – Минск: Беларус. навука, 2015. – 507 с.
12. Наука и инновационная деятельность в Республике Беларусь: стат. сб. – Минск: Нац. стат. ком. Респ. Беларусь, 2015. – 137 с.
13. Гобозов, И. А. Mediokratiya – a postmodernism consequence / И. А. Гобозов // Философия. Толерантность. Глобализация. Восток и Запад – диалог мировоззрений: тез. докл. VII Рос. филос. конгресса, Уфа, 6–10 октября 2015 г.: в 3 т. – Т. 1. – Уфа: РИЦ БашГУ, 2015. – 372 с.

Паступіў у рэдакцыю 09.02.2016